

Tekenen in de tijd 247

14-20 april 2024

Dit weekend dreigde de oorlog in het Midden-Oosten te escaleren door de aanval van Iran op Israël. Het viel mee, maar de haat is weer verder aangewakkerd. Erik Borgman stelt met paus Franciscus dat vrede echter alleen kan gedijen op respect voor elkaars waardigheid als mens.

Onlangs las ik een boekje van de theoloog en voormalige anglicaanse aartsbisschop van Canterbury Rowan Williams, getiteld *Passions of the Soul*. Daarin vergelijkt Williams veel van onze verkeerde manieren van doen – onze zondige passies, in klassiek christelijk jargon, onze gehechtheid eraan en ons handelen ernaar – met schrijven terwijl je de pen vasthoudt tussen je duim en je pink. Dat is buitengewoon onhandig en al snel pijnlijk. Het is nogal potsierlijk om ermee door te gaan als je eenmaal weet dat je de pen ook tussen duim en wijsvinger kunt houden. Toch is dat wat er gebeurt. Bijvoorbeeld als we maar blijven doen alsof geweld met geweld bestreden kan worden. Soms kan geweld nodig zijn om nog ernstigere gevolgen van geweld te stoppen, maar het geweld zelf herstelt niet. Het maakt de vernietiging alleen maar groter en omvattender. Dit benadrukt paus Franciscus steeds opnieuw. Als je dit eenmaal hebt ingezien, wordt het steeds vreemder dat dit inzicht zo slecht lijkt door te dringen.

De oproep tot vrede dreigt daardoor routineus en tandeloos te lijken. ‘Wat zou het mooi zijn als het zou kunnen’, denken degenen die zich beschouwen als het weldenkend deel der mensheid als wordt opgeroepen tot het werken aan vrede. Deze zondag leek zelfs de paus enigszins vermoeid toen hij na het *Regina caelis*-gebed op het Sint-Pietersplein liet weten dat hij met gebed en bezorgdheid, ja zelfs met pijn het nieuws had gevolgd van de aanval op Israël door Iran, een vergelding voor de aanval van Israël op de Iraanse ambassade in Damascus, waarbij een hoge officier van de Iraanse nationale garde werd gedood. ‘Ik doe een oprechte oproep elke actie te stoppen die de geweldsspiraal zou kunnen aanwakkeren, met het risico dat het Midden-Oosten in een nog groter militair conflict wordt meegesleurd’, zei de paus. En hij herhaalde wat hij al ontelbare keren naar voren heeft gebracht:

Laat er snel een staakt-het-vuren komen in Gaza en laten we vastberaden de weg van de onderhandelingen bewandelen. Laten we de bevolking, die in een humanitaire ramp is gestort, helpen; laten we de gijzelaars die maanden geleden zijn ontvoerd, vrijlaten! Zoveel leed! Laten we bidden voor vrede. Geen oorlog meer, geen aanslagen meer, geen geweld meer! Ja tegen dialoog en ja tegen vrede!

Gelukkig viel de schade van de Iraanse aanval op Israël erg mee. Iran zelf lijkt de aanval ook vooral om politieke redenen te hebben uitgevoerd. Het wilde laten zien dat het niet met zich laat sollen, maar waarschuwde Israël ruim van tevoren, zodat het zijn verdedigingssysteem kon activeren. Zo kan zowel Iran als Israël een overwinning claimen en hoeft het conflict niet verder te escaleren.

Maar ondertussen konden wij in het nieuws zien hoe in de straten van Teheran en in het Iraanse parlement om het hardst werd geroepen om de vernietiging van Israël. In Israël willen sommige partijen overgaan tot een grootscheepse tegenaanval tegen Iraanse doelen. Zo wordt de wederzijds haat aangewakkerd: de *hardliners* in beide kampen wijzen op de dreigende taal van de ander om de eigen oproep tot geweld te rechtvaardigen. Zo dreigt precies steeds meer te gebeuren wat paus Franciscus fundamenteel afwijst. ‘Niemand mag het bestaan van anderen bedreigen’, zei hij zondag nadrukkelijk. Je mag je tegen vijandig gedrag verdedigen, je mag je tegen een vijandige houding uitspreken en je met kracht keren tegen ideeën die je als abject of gevaarlijk beschouwt. Maar je mag *niet* wensen dat degenen achter dit gedrag, deze houding of

dergelijke ideeën niet zouden bestaan. Laat staan dat je mag proberen er daadwerkelijk voor te zorgen dat zij niet langer bestaan.

'Haat de zonde, bemin de zondaar', luidt het klassieke adagium dat dit uitdrukt. Op 2 april bracht de Dicasterie voor de Geloofsleer een document uit over de onvervreembare menselijke waardigheid, getiteld *Dignitas Infinita*, 'Oneindige waardigheid'. Ik wilde deze *Tekenen in de Tijd* eigenlijk over dit document schrijven, want er zijn een aantal opmerkelijke stellingnamen in te vinden. Ik kon echter niet om de escalatie van de oorlog in het Midden-Oosten heen. De boodschap van *Dignitas Infinita* sluit overigens nauw aan bij de stelling van de paus dat niemand een ander in het bestaan mag bedreigen. Waarom niet? Omdat, zo stelt de verklaring, de menselijke waardigheid boven alles uit gaat en onvervreemdbaar geldt. Zij moet verdedigd worden, aldus het document, 'in elke culturele context en op elk moment van het menselijk bestaan, ongeacht fysieke, psychologische, sociale of zelfs morele tekortkomingen'. Kardinaal Víctor Manuel Fernández, de onlangs door paus Franciscus benoemde prefect van de Dicasterie voor de Geloofsleer, stelde bij de presentatie van het document dat het laat zien 'dat dit een universele waarheid is die we allemaal moeten erkennen als een fundamentele voorwaarde voor onze samenlevingen om echt rechtvaardig, vreedzaam, gezond en authentiek menselijk te zijn.' De menselijke waardigheid is werkelijk onvervreemdbaar en moet te allen tijde en onder alle omstandigheden worden gerespecteerd en geëerd.

In de encycliek *Fratelli Tutti* heeft de paus benadrukt dat waar wij deze waardigheid in de ander niet zien, wij harder moeten zoeken om haar te ontdekken. Bijvoorbeeld dus als mensen zich aan ons voordoen als vijanden. Om deze reden insisteert de paus telkens zozeer op het belang van vredesbesprekingen, ook al is er alle reden om de ander te haten. Bijvoorbeeld omdat je land zomaar is aangevallen en bezet en elke poging degenen die daaraan hebben bijgedragen als mens te behandelen, verraad lijkt. Werken aan vrede is moeilijk, oneindig veel moeilijker dan het verder aanjagen van het geweld. Toch kunnen mensen alleen werkelijk leven in vrede en moet er bij elk noodzakelijk of onvermijdelijk geweld, onmiddellijk ook gedacht worden over manieren het geweld te beëindigen. Als wij in iedereen en alles de onvervreembare waardigheid zien, dan is doden, zelfs van een vijand, per definitie geen overwinning, maar een nederlaag. Het is hooguit in de gegeven omstandigheden de minst ernstige nederlaag.

Wij lijken in Europa in hoge mate het vermogen te verliezen in de waardigheid te geloven van degenen die op welke manier dan ook onze vijanden zijn. Er wordt ons de laatste tijd steeds vaker verzekerd dat wij ons moeten voorbereiden op oorlog en onze defensie op orde moeten hebben. Veel minder vaak klinkt echter de oproep om de kunst te bevorderen van het stichten van vrede. Ook in de kerken hoor ik dit geluid niet. Ik geloof zelf niet dat het evangelie ons verplicht in alle omstandigheden gewelddoos te zijn en vindt de traditie van denken over gerechtvaardigde oorlog en rechtvaardige oorlogsvoering van belang. Maar ik kan er evenmin omheen dat Jezus in de Bergrede zegt: 'Zalig de vredestichters, want zij zullen kinderen van God genoemd worden' (Matteüs 5,9). En evenmin kan ik de waarschuwing negeren van de apostel Johannes dat 'wie zijn zuster of broeder haat, ... in duisternis [woont]. Zij of hij tast in het donker en weet niet waarheen zijn weg hem voert, want de duisternis heeft hem en haar blind gemaakt.' Pas als we in elkaars waardigheid weer reden vinden tot liefhebben, of minstens tot het proberen elkaar lief te hebben, zullen we de kloven durven oversteken die ons zozeer lijken te scheiden. Dan houden wij eindelijk op met het schrijven met de pen tussen duim en pink en durven wij misschien te doen wat we eigenlijk wel weten dat veel logischer is: ophouden te vertrouwen op geweld, waarvan wij toch voor onze ogen zien hoe vernietigend het werkt.

Erik Borgman, lekendominicaan

voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht

Het boekje van Rowan Williams, *Passions of the Soul*, verscheen in januari 2024 bij Bloomsbury Continuum in Londen.

De Engelse tekst van de verklaring *Dignitas Infinita* over de menselijke waardigheid is hier te vinden:

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_dof_doc_20240402_dignitas-infinita_en.html.